

meg. KAZINCZY hitelreméltó, becses tájékoztató följegyzése alapján — mely világosságot derít úgy a szerző, mint a fordító kiléte felől, — a fordító SZATHMÁRY PAKSI SIMEON [SZATHM. PAKSI MIHÁLY sárospataki tanár († 1744.) fia] nevét, amely eddig nem szerepelt irodalmunkban, be kell jegyeznünk írónk névsorába. NÉHAI ID. HARSÁNYI ISTVÁN. (Sárospatak.)

Rejtett nyomdahellyel megjelent magyar könyvek a XVIII. században. DR. PAYR SÁNDOR tanár, soproni evangélikus lelkész 1938. január 21-én, a következő tartalmú levelezőlapot intézte DR. VISNYA ALADÁR leánygimnáziumi tanárhoz, a kőszegi Városi Múzeum igazgatójához:

„Igen tisztelt Kollega uram! Ismételten is köszönöm a kőszegi nyomdáról szóló érdekes füzetet. Most más kérésem van. Volt-e kérem nyomda Kőszegen 1735. és 1747-ben? Az a gyanúm, hogy a Zengedező Mennyei Kar 1735. és 1747. évi, száz énekkel bővített kiadásait, melyeken „AUGUSTÁBAN nyomtatott 1735. (és 1747.) eszt. Találtatik Kőszegen Ludvig Jánosnál“ jelzés van, titokban Kőszegen, (vagy talán Pozsonyban) nyomták. Az Arany Lánc kiadásán pedig: „Augustában 1760. Ludvig János kűszögi compactor maradéki költségével.“ Az énekeskönyvek szerkesztője SARTORIUS JÁNOS pietista nemescsói lelkész lehetett. — Hasonló eset volt Győrött is 1734. és 1743. A nevezett énekeskönyvet kétszeresen kibővítve PERLAKY JÓZSEF győri lelkész a győri püspöki nyomdász által adatta ki titokban ily jelzéssel: „Frankofurtum 1743. Találtatik Győrött Müller Jakabnál“ (compacto). Biztos adataim vannak: Pozsonyban a róm. kat. SPEISER nyomtatott 1730 körül bibliákat titokban Amsterdam és Utrecht jelzéssel. Ha Kőszegen 1735. nem volt nyomda, akkor ne tessék fáradni. A hallgatást tagadó válasznak veszem. Kiv. tisztelettel és szívélyes üdvözlettel. Sopron, 1938. jan. 21. Öszinte híve PAYR SÁNDOR.

*

Az azóta elhunyt kiváló egyháztörténésznek ez az állítása könyvtörténeti szempontból igen figyelemreméltó. Kívánatos volna, hogy kézirati hagyatékát hozzáértő szakember nézze át s azokat az adatokat, amelyek azt bizonyítják, hogy az Amsterdam, Utrecht jelzéssel megjelent könyveket SPEISER nyomtatta Pozsonyban, a Magyar Könyvszemle útján hozza nyilvánosságra. (Szerk.)

Magyar énekes könyvecskék ausztriai olasz nyomdákából. Mária Terézia nagy gondot fordított népei vallásosságának istápolására; még arról is gondoskodott, hogy katonái kis füzetkéket kapjanak kézhez, amelyek a szent mise alatti énekeket saját nemzeti nyelvükön tartal-

mazzák. Kitűnik ez egy ilyen füzetke címéből: „*Szent misebéli énekek, mellyek felséges koronás királyné asszonyunk Maria Theresia kegyes parancsolattjából magyar vitéz hadainak ájtatosságok gyarapodására nyomtatásba bocsáttattak.* Bétsben. Nemes Trattner Tamás János betűivel. 1769.“ (32-rét, 34 lap, lásd PETRIK: I. köt. 637. lap. U. o., pár sorral lejjebb, egy hasonló című kassai nyomtatvány is található év nélkül.)

Ilyen énekes könyvecskéket a nagy királynő halála után is bizonyára kiadtak és ezek közül különös érdeklődésre tarthatnak számot azok, amelyek nem Bécsben vagy magyar földön, hanem az ausztriai birodalom olasz tartományjaiban kerültek sajtó alá, valószínűleg az ott állomásozó magyar ezredek tábori lelkészeinek buzgólkodásából.

*

Az első ilyen könyvecske a kőszegi levéltár anyagából került a kezembe, oda pedig valamelyik távolban elhunyt kőszegi katona hagyatékával juthatott. Címe: ENÉK (sic!) || A' SZENT || MISÉNEK || MINDEN RÉSZEIHEZ. || Zarán Dalmaziában || Gubernialis betűnyomtató || Antal Lajos Báltaránal nyomtatott.“ A nyomtatás idejét a betűtípusok alapján a XIX. század elejére tehetjük.

Borítólapja nyomás nélküli, durva, kékes-szürke papiros. A boríték belső oldalán cikornyás olvashatatlan aláírás van. Összesen 20 számított oldalt tartalmaz $9 \times 13,5$ cm méretben, tehát körülbelül 16-od-rétnek felelne meg. De a papiros vízjeléből kétségtelenül megállapítható, hogy 2 és $\frac{1}{2}$, levélpapiros nagyságú íven negyedréten nyomtatták és az 5 féllivet úgynevezett quinternióba fűzték. Nyomdai kivitele igen kezdetleges, a betűk erősen benyomódtak a papirosba, úgyhogy az ellenkező oldalon kitapinthatók.

Külön meg kell emlékeznünk a sajtóhibákról és a használt betűkészlet különlegességeiről. Ezek jellemzően mutatják, hogy a könyvecske külföldön készült és hogy nemcsak a szedő, hanem valószínűleg a korrektor sem tudott magyarul. Mindjárt a címlap első szava hibás: ÉNEK helyett: „ENÉK“. Aránylag sokszor áll *n* helyett *u* betű például ilyen feltűnő kapcsolatokban is: *Mennybéli* helyett: „*Meunybéli*“ (5. lap), vagy *ügyünket* helyett: „*ügyünket*“ (19. lap). Jellemző még: *egyétek* helyett „*egéytek*“ (4. lap); *Jobbjára* helyett „*Jobbjára*“ (8. lap) és *seregével* helyett „*szerégével*“ (15. lap). Legfeltűnőbbek azonban a következő sajtóhibák: *fenék* h. „*senék*“ (6. lap), *földi* h. „*söldi*“ (10. lap), *Kútsöbül* h. „*Kútsöbül*“ (15. lap) és *futásunk* h. *sutásunk* (15. lap). Ezek csak úgy magyarázhatók, hogy a szedő előtt nyomtatott szöveg volt és az *f*-eket hosszú *f*-eknek nézte.

Ami a betűkészlet jellemzését illeti, teljesen hiányzik a *ö* betű és az *ü* betű, helyette mindenütt *o*, illetőleg *u* áll. Hiányzik az *Ű* is, de

csak egy helyen lett volna rá szükség, ahol is *U*-t használtak. Az *É*, *A*, *Ó* és *Ö* nagybetűk egy kisebb betűsorból valók és néha kissé feljebb rakták őket, hogy a kis betűk előtt kiemelkedjenek. Néhol azonban *Á* helyett *A*, *Ő* helyett *O* vagy *ö*, és *É* helyett *E*, egy ízben pedig (4. lapon) *E'* áll. Idegen ékezetek is előfordulnak helyvel közel, mint *à*, *ù*, *ò*, *ì* és ritkán *è* (pl. a 3. lapon „végső“).

A helyesírásról, főleg a forrás megállapítása céljából megjegyezzük, hogy *tz*-t és *ts*-t és a felszólító módban *y*-t ír. Feltűnő helyesírásúak: „egytyzer“ (13. lap) és „edjütt“ (19. lap). Ezek bizonyára szintén a forrásmunkákból valók. Sok helyesírási hiba azonban bizonyára a szedő rovására írandó, például a 7. lapon: „bottsáttatot“, amelynek rímelnie kellene a „fogantatott“-tal.

A Könyvecskét a Kőszegi Múzeum nevében cserére felajánlottam az Országos Széchényi Könyvtárnak.

A második ilyen énekes-könyvecske címe a Pápai Református Kollégium könyvtárának címjegyzékében bukkantam és dr. PONGRÁCZ JÓZSEF könyvtáros szívessége folytán ezt a könyvecskét is kézhez kaphattam. Ezért neki e helyütt is hálás köszönetet mondok. Ennek címe így hangzik: „ISTENES ÉNEKEK || A' || CS. K. MAGYAR EZREDEK || SZÁMÁRA || Majlandban 1834 ESZTENDÖBEN“. — Kisalakú 8-adrét, 16 számozott oldal. Az utolsó oldal alján a következő nyomdai jelzés olvasható:

*„Excudebat Societas Typographica
Classicorum Italiae Scriptorum.“*

Nyomdai kiállítása: a betűk alakja, a címlap elrendezése és a versszakok elosztása kiválóan szép.

Borítéklapja narancssárga színű, nyomás nélküli. Ennek belső oldalán egykori tulajdonosának következő feljegyzése olvasható: „Ezen — Majlandban, s' alkalmasint az egész Olaszthonban — legelső magyar nyomtatott könyvecske a' N. Tiszt. Szerző Kronperger Antal ur' ajándékából HODOSI KARÁCSONYI LAZÁRÉ.“

Ami a szerzőséget illeti, ha a két füzet tartalmát egymással és az elől idézett Mária Terézia korabeli énekes-könyvecskével (M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára XII. Lit. 785) összevetjük, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy KRONPERGER legfeljebb átalakítója és kiadója lehetett ezeknek az énekeknek.

Sajtóhiba aránylag kevés van benne, mert hiszen KRONPERGER (aki PETRIKNÉL és SZINNYEINÉL mint egy németnyelvű magyar nyelvten szerzője szerepel) gondosan átjavította. A benne maradt hibák közül csak azok említésre méltók, amelyek a betűkészlet hiányosságával való küzködésből erednek. Az *É* és *Á* nagybetűk ugyanis csak a címlapon és az

énekek címeiben használt betűnagyságokban voltak meg. A szövegben *É* helyett *E* és *Á* helyett *A* áll, például a 4. lapon: „*A'ldott*“ és „*A'lgy*“, viszont ugyanott „*A'mit*“ nem *Ámit*-nak, hanem *Amit*-nak olvasandó. Ez azután a névelő és a mutatónévmás megrövidített alakjainál zavart okoz és *a'* meg *e'* helyett ismételten *á* és *é* áll, hasonlóképen *mise' végénn* helyett „*misé végénn*“. A címlap utolsó szavában (ESZTENDO BEN) az *Ö* betű két pontja nem a közepén van, hanem a jobboldalon. A helyesírás *cs-s*, a felszólító mód *y-os*. Ékezethiányokon kívül nem igen találni benne helyesírási hibát.

*

Bár Milánó és Zára akkoriban a nagy Ausztriai Birodalomhoz tartoztak, ezek a könyvecskék talán mégis a mai olasz földön készült magyarnyelvű nyomtatványoknak tekinthetők és mint ilyenek ellenpéldányai (*pendant*-jai) a Magyarországon megjelent olasznyelvű kiadványoknak.

VISNYA ALADÁR.

Apróságok a magyar könyvnyomtatás multjából. Nehány adalékot közlünk a magyar könyvnyomtatás multjából: az után-metszők elleni védekezést, a *Bétsi Magyar Merkur* néma szedőjének megpirítását sajtóhibáért, a kolozsvári nyomda árendába-bocsátásáról szóló hirdetést, a fedeles *ê* ideiglenes visszatérését, könyvnyomtatásra árlejtés hirdetését, s a rotációs papiros (mely akkoriban Magyarországon még ismeretlen volt), csodájáról szóló tudósítást.

A BMMerkurius 1793. évfolyamában olvassuk az alábbi hirdetést, amely zeneművek rabló-kiadásairól szól: „Forster Aloysius Emmanuelnek szerentséje vagyon a' közönség előtt 2 Hegedühöz u. m. Brátsához és Violencellhez való 6 ujj Quártettekről 6 Forintokért jelentést tenni. Hogy a' szerzője ezeknek, az *utánna-metzöktől* és másodszeri ki-adóktól néki okozható kárt el-kerülhesse, jelenti az említett Quártettek kedvellőjinek, hogy *ö* ezeket Subscriptiora szándékozik ki-adni, az az, hogy azok, a' kik a' Quártetteket inkább magától a' szerzőtől, hogy sem valami *utánna-metzötől* kívánnák meg-vásárolni, a' magok neveiket itt Bétsben . . . Traege nevü urnál, Pestenn pedig Liedemann Sámuel János Urnál . . . irassák-fel. (1072 l.)

Szedő büntetése sajtóhibáért. „Mint-hogy a' Merkur' Néma szedője, a' közelébbi Ujjságban a' 466-dik laponn, alollrol fel-felé számlálva a' 15-dik sorban „ezt a' pár szót: *tenger parttyáig*“ sokkal több szökből contráhalta, most azt ujra, a' mint akkor is elibe iratott volt, e'-ként szedi-ki: *ha Dünkirchentől a' tenger parttyátol fogva, Hünningernig a' Rénus' parttyáig etc.*“ (*BMMerkur*, 1796. I. 484)

Nyomda-árendába bocsátása. „Tudósítás Erdélyből. A' Kolozsvári Reformatum Kollegyom Typographiája' árendába való adattatásának